

Archivariorum historicorumque magistra

Dr. Rani Boobally

Archivarium historicorumque magistra

Történeti tanulmányok Bak Borbála tanárnő
70. születésnapjára

SZERKESZTETTE

Kádár Zsófia
Lakatos Bálint
Zarnóczy Áron

Magyar Levéltárosok Egyesülete
Budapest, 2013

A Magyar Levéltárosok Egyesülete kiadványai 13.

A kötet az NKA támogatásával jelent meg.

A kötet kereskedelmi forgalomban nem kapható.

Az ünnepelt fényképét Várhelyi Klára (Róma) készítette.
A kötetben szereplő térképeket Nagy Béla (MTA BTK TTI) rajzolta.
A borító és a tördelés Abinéri Gábor munkája.

A borítón a közölt tanulmányokhoz tartozó képek részletei láthatók.

ISBN 978-963-87475-3-2

© A tanulmányok szerzői, 2013

Fotó © Várhelyi Klára, 2013

Szerkesztés © Kádár Zsófia, Lakatos Bálint, Zarnóczy Áron, 2013

Képmelléklet © a tanulmányok szerzői, 2013

Kiadja a Magyar Levéltárosok Egyesülete

www.leveltaros.hu

Felelős kiadó: Tyekvicska Árpád, elnök és Décsey Sándor, titkár

A nyomdai munkálatokat a Kódex Könyvgyártó Kft. végezte.

Felelős vezető: Marosi Attila

Minden jog fenntartva.

Printed in Hungary

Tartalom

Köszöntő (KENYERES ISTVÁN)	11
Tabula gratulatoria	15
Előszó (KÁDÁR ZSÓFIA, LAKATOS BÁLINT, ZARNÓCZKI ÁRON)	19
Rövidítésjegyzék	21
 I. TÖRTÉNETI FÖLDRAJZ, TÖRTÉNETI TOPOGRÁFIA, TÉRKÉPHASZNÁLAT	
BOLLÓK ÁDÁM: Magángondolatok temető, település és településtörté- net viszonyáról a 10–11. századi Kárpát-medencében	25
<i>Private Thoughts on the Relation between Cemetery, Settlement and Settlement History of Carpathian Basin in 10–11th centuries</i>	69
CSUKOVITS ENIKŐ: Magyarország helye Kelet-Európában. A <i>Descriptio Europae Orientalis</i> országleírásai	71
<i>The Place of Hungary in Eastern Europe. The Country Descriptions of the Descriptio Europae Orientalis</i>	82
TÓTH KRISZTINA: Tata és környéke településeinek történeti földrajza a 14. században	83
<i>Historical Topography of Tata and Its Region in the 14th Century</i>	101
LAKATOS BÁLINT: Lázár deák <i>Tabula Hungariae</i> -jának (1528) helyrajza és a késő középkori úthálózat	103
<i>Settlements on Lazarus' Tabula Hungariae (1528) and Late Medieval Road Network</i>	128

TRINGLI ISTVÁN: Oremus. Egy hegyaljai dűlőnév jelentése	129
<i>Oremus. Bezeichnung eines Flurnamens aus der Hegyalja Region</i>	142
TÓTH GERGELY: Meddig terjed Magyarország? Történelmi jogok és politikai realitások küzdelme Bél Mátyás <i>Notitiájában</i>	143
<i>What's the Extent of Hungary? Conflict of Historical Rights and Political Realities in Mátyás Bél's Notitia</i>	163
KULCSÁR KRISZTINA: Landgraf Ádám gondolatai a magyarországi utak javításáról	165
<i>Adam Landgrafs Gedanken über die Verbesserung der Post-Straßen und anderer Hauptweege im Königreich Ungarn</i>	188
REISZ T. CSABA: Külföldi mérnökök a magyarországi kataszteri felméréseknél	189
<i>Foreign Surveyors at the Cadastral Surveys in Hungary</i>	215
TÖRÖK ENIKŐ: Néhány kataszteri irattípus	217
<i>Einige Katastralunterlagen</i>	235
BERTÉNYI IVÁN: A Badacsony-hegy fontosabb helynevei a 20. században	237
<i>Wichtigere Ortsnamen des Berges Badacsony im 20. Jahrhundert</i>	242

II. FORRÁSKIADÁS ÉS TÖRTÉNELEM

BESSENYEI JÓZSEF: <i>Litterae ad Cameram exaratae</i> . A Magyar Kamarához intézett levelek, különös tekintettel a magyar nyelvűekre	245
<i>Litterae ad Cameram exaratae. An die Ungarische Kammer geschriebene Briefe mit besonderer Rücksicht auf Briefe in ungarischer Sprache</i>	255
TUSOR PÉTER: Pázmány pápai bullái és palliuma. (Adatok az esztergomi érseki szék 1616. évi római konzisztoriális betöltéséhez)	257
<i>Die päpstlichen Bullen und das Pallium von Péter Pázmány, Erzbischof zu Gran (1616)</i>	275

FAZEKAS ISTVÁN: Homonnai Drugeth III. György (1583–1620) familiárisainak jegyzéke 1622-ből. Adalék Tállyai Pál pályájához	277
<i>Die Liste der Familiaren von György III. Drugeth von Homonna (1583–1620) aus dem Jahre 1622. Ein Beitrag zur Laufbahn von Pál Tállyai, Übersetzer der Historiarum de rebus Ungaricis libri</i>	292
KÁDÁR ZSÓFIA: Dallos Miklós győri püspök életútja és végrendelete (1630)	293
<i>Life Career and Testament (1630) of Miklós Dallos Bishop of Győr</i>	327
KALMÁR JÁNOS: A horvát végvidékre vonatkozó tervezet az 1670-es évekből	329
<i>Ein das kroatische Grenzgebiet betreffender Vorschlag aus den 1670-er Jahren</i>	343
 III. TÖRTÉNELEM ÉS TÖRTÉNETI SEGÉDTUDOMÁNYOK	
NAGY BALÁZS: Luxemburgi IV. Károly önéletrajza: szövegtani és forráskritikai megközelítések	347
<i>Autobiography of Charles IV of Luxemburg: Textual and Source Critical Approaches</i>	357
E. KOVÁCS PÉTER: Zsigmond király itáliai itineráriuma (1412–1414 és 1431–1433)	359
<i>Itinerary of King Sigismund of Luxembourg in Italy (1412–1414 and 1431–1433)</i>	389
KÖRMENDI TAMÁS: Dalmácia címere a középkori magyar királyok heraldikai reprezentációjában	391
<i>The Coats of Arms of Dalmatia as a Part of the Heraldic Representation of the Hungarian Kings in the Middle Ages</i>	408
PÁLFFY GÉZA: Rendkívüli források a horvát nemzeti szimbólumok történetéhez. Horvátország zászlajának legkorábbi ábrázolásai a 16–17. századból	409
<i>Extraordinary Sources for the History of Croatian National Symbols. The Earliest Portrayals of the Flags of Croatia from the 16th and 17th Centuries</i>	432

DRASKÓCZY ISTVÁN: Henri Pirenne (1862–1935) magyarországi recepciója az 1894 és 1945 közötti időszakban	433
<i>Die Rezeption von Henri Pirenne in Ungarn zwischen 1894–1945</i>	451

IV. INTÉZMÉNY- ÉS TÁRSADALOMTÖRTÉNET

ZSOLDOS ATTILA: Üres honor	455
<i>Empty honor</i>	476
LACZLAVIK GYÖRGY: Várdai Pál esztergomi érsek egyházfői tevékenységének vázlata	479
<i>An Outline of the Activity of Pál Várdai, Archbishop of Esztergom</i>	500
SZÖGI LÁSZLÓ: Hanyatlás és átalakulás. A magyarországi peregrináció Mohácstól a 16. század végéig	501
<i>Decline and Change. Hungarian Peregrination from the Battle of Mohács to the End of the 16th Century</i>	520
MOLNÁR ANTAL: A horvát–szlavón rendiség és az oszmán Szlavónia	521
<i>The Croatian–Slavonian Estate System and Ottoman Slavonia</i>	538
DOMINKOVITS PÉTER: Szolgabírák és járásaik Sopron vármegyében, a 16/17. század fordulóján	541
<i>Stuhlrichter und ihre Bezirke im Komitat Sopron/Ödenburg zur Wende des 16./17. Jahrhundert</i>	564
KENYERES ISTVÁN: A félharmincad 1635–1638-ban	567
<i>Der Halbdreißigstzoll, 1635–1638</i>	591
OBORNI TERÉZ – NAGY BÉLA: A hadviselés alól felmentett székely települések a 17. században	593
<i>Szekler Settlements Released from the Military Services in the 17th Century</i>	610

OROSS ANDRÁS: A magyarországi kamarák területi illetékessége a 17–18. század fordulóján	611
<i>Die für Ungarn zuständigen Kammern an der Wende vom 17. zum 18. Jahrhundert</i>	628
MIHALIK BÉLA VILMOS: Egyházi adatok a Jászságról Heinrich von Kagineck német lovagrendi komtur 1703. évi vizitációs jelentésében	629
<i>Ecclesiastical Data about Jazygia in the Visitation Report of Heinrich von Kagineck, Landkomtur of the Teutonic Order in 1703</i>	644
GÉRA ELEONÓRA: Don Thomaso Raspassani, a vízivárosi „magyar” vikárius leleplezése	645
<i>Die Enthüllung von Don Thomaso Raspassani, dem „ungarischen” Vikar von Wasserstadt Ofen (Buda)</i>	671
TUZA CSILLA: A céhes intézmény kereteinek bomlása: az 1761-es céhrendelet előzményei	673
<i>Die Auflösung der Rahmen der Zunftinstitution: die Prämissen der Zunftregelung 1761</i>	688
BORSODI CSABA: A herceg Esterházy-hitbizomány kismartoni uradalmának tisztviselői, alkalmazottai, szolgái 1770–1780 között	689
<i>The Officials, Personnel and Servants of the Eistenstadt/Kismarton Estate of the Prince Esterházy Entail (1770–1780)</i>	704
Bak Borbála munkásságának bibliográfiája (1961–2013) (összeállította: LAKATOS BÁLINT)	707
MELLÉKLET (képmelléklet Dominkovits Péter, Körmendi Tamás, Pálffy Géza és Török Enikő tanulmányaihoz)	I–XVI

Rövidítésjegyzék*

Levéltári és kéziratári források

MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest)
DL	Q szekció: Mohács előtti gyűjtemény, Diplomatikai Levéltár. – <i>Diplomatikai Levéltár. Collectio Diplomatica Hungarica. A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa.</i> Szerk. Rácz György. Internetes kiadás (DL–DF 5.1), 2010.
DF	Q szekció: Mohács előtti gyűjtemény, Diplomatikai Fénygyűjtemény. – <i>Diplomatikai Fényképtár. Collectio Diplomatica Hungarica. A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa.</i> Szerk. Rácz György. Internetes kiadás (DL–DF 5.1), 2010.
MTAKK	Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára (Budapest), Kézirattár
OSZKK	Országos Széchényi Könyvtár (Budapest), Kézirattár
ÖNB	Österreichische Nationalbibliothek (Wien), Handschriftensammlung
ÖStA	Österreichisches Staatsarchiv (Wien)
HHStA	Haus-, Hof- und Staatsarchiv
HKA	Allgemeines Verwaltungsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Hofkammerarchiv
HFU	Hoffinanz Ungarn

---

* A rövidítésjegyzékben azokat a levéltári és kéziratári forrásokat, szakirodalmi tételeket és intézményneveket tüntettük fel, amelyeket több szerző is használt. Ezért a lábjegyzetekben és a tanulmányok végi bibliográfiákban csak a rövidítésüket tüntetjük fel, feloldásuk itt található.

Szakirodalom

- BAK 1997a BAK Borbála: *Magyarország történeti topográfiája. A honfoglalástól 1950-ig*. Budapest, 1997 (História könyvtár. Monográfiák 9/1.).
- BAK 1997b BAK Borbála: A koronaórség fizetetlensége. Thurzó Szaniszló nádor 1624. évi Zágráb szabad királyi városhoz küldött levele. In: *Miscellanea fontium historiae Europiae. Emlékkönyv H. Balázs Éva történészprofesszor 80. születésnapjára*. Szerk. KALMÁR János. Budapest, 1997, 89–106.
- CIH I–IV *Corpus juris Hungarici. Magyar törvénytár 1000–1895. Millenniumi emlékkiadás*. [I.] 1000–1526. évi törvényczikkek. [II.] 1526–1608. évi törvényczikkek. [III.] 1608–1657. évi törvényczikkek. [IV.] 1657–1740. évi törvényczikkek. Szerk. KOLOSVÁRI Sándor, ÓVÁRI Kelemen. Jegyz. NAGY Gyula, MÁRKUS Dezső. Budapest, 1899–1900.
- ENGEL 2002 ENGEL PÁL: *Magyarország a középkor végén. Digitális térkép és adatbázis a középkori Magyar Királyság településeiről*. CD-ROM. Térinformatika: KOLLÁNYI László, SALLAY Ágnes. Budapest, 2002.
- ÚMÉL I–VI *Új Magyar Életrajzi Lexikon*. I–VI. köt. Főszerk. MARKÓ László. Budapest, 2001–2007.

Intézmények

- ELTE BTK Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar (Budapest)
- MTA BTK TTI Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete (Budapest)
- OSZK Országos Széchényi Könyvtár (Budapest)

TÓTH KRISZTINA

Tata és környéke településeinek történeti földrajza a 14. században

A középkori Magyarország területéről készült történeti földrajzi munkák közül kiemelkedő jelentőségűek Györffy György és Csánki Dezső művei.¹ De míg Györffy György az Árpád-korról, Csánki Dezső pedig a 15. századról nyújt – sajnos nem teljes – áttekintést, a 14. század történetéről nincs ilyen jellegű feldolgozásunk. Az Anjou-kor azért is érdemelne nagyobb figyelmet, mert a korábbi időszakokhoz képest megszorodott okleveleknek köszönhetően több olyan településről is kapunk információkat, amelyek az Árpád-korban már léteztek ugyan, de források hiányában létezésük rejtve maradt. Vizsgált területünk, Tata és környéke példája is ezt mutatja. Bár vizsgálódásunk igen kis területre terjed ki, mégis találunk itt néhány olyan települést, amely Györffy György történeti földrajzában még nem szerepel (Agostyán, Baj, Bodolófölde, Bánkkereke, Szentgyörgy), és néhány olyat is (Bánkkereke, Újtata), amely Csánki Dezső történeti földrajzába már nem került bele, mivel a 15. századra már más települések határába olvadt, vagy más nevet kapott. Egy 14. századról szóló történeti földrajzi, pontosabban történeti topográfiai munka tehát nagyban gyarapíthatná településtörténeti ismereteinket. Tanulmányunkban csupán a Komárom megyei Tata és a néhány kilométeres körzetében található települések bemutatására kerül sor. A vizsgált időszak a 14. századot, ezen belül az 1326 és 1409 közötti időszakot öleli fel. A két dátumot helytörténeti események indokolták. Bár Györffy György műve 1337-ig dolgozza fel az okleveles anyagot, mégis úgy gondoltuk, hogy az 1326. évet választjuk kezdő dátumnak, mivel ekkor került vissza Tata a Csákok kezéből a király, I. Károly birtokába.² Ez a környező települések életében – és természetesen birtokviszonyaiban is – változást hozott. A záró dátumot, az 1409. esztendőt az indokolja, hogy a legújabb kutatások szerint ekkor már

¹ Györffy I–IV., Csánki I–III., V.

² Veszpr.Reg. 76., AOkl. X. 337.

biztosan állt Tatán a királyi vár és létrejött a hozzá tartozó uradalom is, amely a birtokviszonyokban újabb jelentős változást eredményezett.³ Így, bár Csánki Dezső munkája Zsigmond uralkodásának kezdetétől, sőt néha még korábbi időből is nyújt adatokat, a terület szempontjából fontos 1409. évet választottuk korszakhatárként.

*

Tata a Dunántúl északi részén, a Kisalföld és a Dunántúli-középhegység határán helyezkedik el. A település a Gerecsét és Vértest egymástól elválasztó törésvonal északnyugati bejáratánál fekszik.⁴ Tatától északra egészen a Dunáig ingoványos-vizes terület húzódott, így a Duna melletti úton utazók számára Tatán volt lehetőség az ingovány megkerülésére. Ez tette lehetővé, hogy Tatán vámszedőhely jöjjön létre, amely nagyban hozzájárult a település késő középkori fejlődéséhez.⁵ A 14. században még nem létezett a tatai városképhez ma már hozzátartozó két tó: a Cseke-tó valószínűleg csak a 18. században, az Öreg-tó pedig a 15. század elején jött létre.⁶ Tata legfontosabb vízfolyása a Komárom megye délkeleti részének legtöbb vizét összegyűjtő Füze- (Fyzeg) patak volt, amely Füzitőnél torkollott a Dunába.⁷ Szintén átfolyt a településen az Ocsúnak (Ochou) nevezett kis ér, amely néha teljesen kiszáradt. Tata mellett meleg forrás is fakadt.⁸ Tata környékéről még tudunk egy kis patakról, amely Agostyán déli részén folyt,⁹ de volt egy kisebb vízfolyás Halápon is, amelynek elrekesztésével a 14. század közepén halastavat hoztak létre.¹⁰ Kutak is voltak a környéken: Halápon bizonyosan volt egy, de több kutat említenek az Agostyánt körülvevő erdős részeken is.¹¹

A Tatától keletre lévő területek már a Vértes-hegység vonulatai közt helyezkednek el. Ezen a vidéken hegyekről, völgyekről és dombokról szólnak a források. 1391-ben a Tatától délre lévő erdők határjárására került

³ BUZÁS 2010, 93–113.

⁴ KELLER, 7.

⁵ SCHMIDTMAYER 2011, 196–197. – A közlekedési vámokról legújabban: WEISZ 2013, 13–14. (A szerk.)

⁶ SCHMIDTMAYER 2011, 193–194.

⁷ GYÖRFFY III. 389. Ez a mai Által-érnek feleltethető meg.

⁸ Pannonhalmi konv. I. 292. „Ochou..., cuius aque meatus interdum deficeret.”

⁹ 1343. jún. 24. FEJÉR CD IX/6. 144.

¹⁰ 1363. nov. 19. MNL OL DL (a továbbiakban: DL) 5263.

¹¹ DL 5263., 1367. júl. 21. DL 3605. „puteos in parte silvestra.”

sor, és ebben több hegy nevét is említik.¹² A Tatához legközelebb eső hegyet Somlyónak (*Somlio*) hívták, de sor került a Borz-hegy, Peskő (*Pesthkw*), Boglyas-hegy és Andikakő (*Andikakw*) megjárására is.¹³ A határjárásban ezenkívül még több név nélküli hegy és domb szerepel. Agostyán határában 1367-ben olyan nagy erdők és hegyek voltak, amelyeket megjárni nem tudtak. Ezenkívül említenek még bokros völgyeket, szántókat, kaszálókat és legelőket.¹⁴

A hegyeket erdők borították, amelyeknek jellegzetes fája a tölgy, korabeli nevén tilfa vagy tölfa (*Tyulfa*) volt.¹⁵ Agostyán határában eresztvény (*Erezthven*) erdő volt, amelyet tűzifaként hasznosíthattak.¹⁶ A középkori Európában ugyanis tűzifához a rőzsegyűjtésen kívül úgy jutottak, hogy a kivágott fa tuskójáról, illetve gyökeréről hagyták kisarjadzani a hajtásokat, amelyeket újra és újra le lehetett vágni. A sarjztatás az egyik legfontosabb gazdálkodási ág volt, hiszen főzni és fűteni folyamatosan kellett. A sarjztató erdőt hívták eresztvény erdőnek.¹⁷ A kultúrnövények közül forrásaink a határjárások alkalmával több gyümölcsfát említenek, amelyek a mezőn és réteken voltak. Agostyán határában tudunk két körtefáról, illetve egy szilváskertről.¹⁸ Szőlőt a környéken Agostyánon és Halápon termesztettek. Valószínűleg jelentős ültetvényekről lehetett szó, mert többször is említik forrásaink.¹⁹

A Tata vidékén folytatott állattenyésztésről már kevesebb adat áll rendelkezésünkre. 1382-ből értesülünk arról, hogy Tulok Pál fia Jánosnak ménese volt Agostyán határában.²⁰ Halápon is akadt említésre méltó állatállomány, juh és marha (*pecudes et pecora*). Az 1363. november 19-én kelt oklevél szerint Baji Orrus István és halápi birtokosok egyezséget kötöttek

¹² ZsO I. 230. (2064. sz.) – Az oklevéltár oldalszámaira is hivatkozom.

¹³ A hegyek neve közül csupán a Somló-hegy, Peskő és talán a Bagjas- (Boglyas-, Baglyos-) hegy elnevezés maradt fenn az újkorra. Vö. BÉL 1996, 21. „Peskó hegy eltávolodik ettől a tájéktól [...] Somlóhegy az előbbitől keletre, Tarján felé ékes és erdőborított hegytető, s magas csúcsával tűnik szembe.” BALOGH-ÖRDÖGH 1985, 181. (Tarján határában Somló és Bagjas), 178. (Vérttestolna határában Peskő).

¹⁴ 1367. júl. 21. DL 3605.

¹⁵ 1391. jún. 1. ZsO I. 230. (2064. sz.) Lásd még CSÖRE 1980, 108.

¹⁶ 1367. júl. 21. DL 3605.

¹⁷ SZABÓ 2008, 321–332. Lásd még MOKISZ 197–198, s. v. eresztvény.

¹⁸ 1367. júl. 21. DL 3605. „nemoribus prunorum”, „arbores fructiferas in campis”, a körtefákra: 1343. jún. 24. FEJÉR CD IX/6. 144.

¹⁹ 1367. júl. 21. DL 3605., 1382. nov. 3. DL 6965., 1384. máj. 25. DL 7087., 1363. nov. 19. DL 5263.

²⁰ 1382. nov. 3. DL 6965.

egymással, és Haláp birtokot két részre osztották. Abban is megegyeztek a felek, hogy az állatokat mindkét fél birtokrészén szabadon át lehet hajtani, és mindenhol szabadon meg lehet őket itatni. Halápon egyébként az 1350-es években hoztak létre Halápi Simon fiai egy halastavat, amelyet nyilván haltenyésztésre használtak.²¹

Tatán az egyik legfontosabb gazdasági tevékenység a 14. században a malomipar volt. Több malomról van tudomásunk. 1331-ben I. Károly király Csór nembeli Péter fia Tamás csókakői várnagynak adományozott egy malomhelyet a Datitmalma (*Datytmuolma*) és a Szent Péter-egyház között.²² A malomhelyen Tamás még abban az évben elkezdte az építkezést.²³ 1388-ban a tatai Szent Péter és Pál-apátság malmairól áll rendelkezésünkre részletes forrás. Az apátságnak hat malma volt a településen, amelyek közül kettő a már említett Ocsú nevű víz mellett volt, egy másik a Füze-gy-patak mentén, egy negyedik pedig a tatai meleg forrásnál.²⁴ A malmok közül az egyiket az 1390-es évek elején Lackfi István nádor embereivel leromboltatta, de később visszaadta az apátságnak.²⁵ Az esztergom-szigeti Szűz Mária bencés apácakolostornak is volt malma Tatán, valamint korábban egy Mocsócsüde (*Mochochyde*) nevű malom is működött a településen, de az addigra már romba dőlt.²⁶ A pannonhalmi bencés monostornak két malma volt Tatán, ezeket 1391-ben három évre bérbe adta a tatai Cseh Istvánnak.²⁷ A 14. század végén tehát legalább tíz malom működött Tatán, de feltételezhető, hogy magánszemélyek birtokában is lehetett egynéhány, amelyről nem maradt fenn okleveles adatunk.

Tata a 15. század első felétől indult gyors fejlődésnek. Ekkortól ismerjük a Tata környéki útvonalakat is.²⁸ 14. századi forrásaink nem sokat árulnak el Tata és vidéke útviszonyairól. Egyetlen Tatára vezető vagy Tatáról elvezető útról sincs adatunk. 1343-ban említenek egy utat Kovácsi és Agostyán között.²⁹ A Tatához tartozó erdők 1391. évi határjárásából tudjuk, hogy vezetett út Galláról Tolnára és Tarjánra is. Voltak természetesen kisebb ösvények, állatok és emberek által kijárt csapások is, mint

²¹ 1363. nov. 19. DL 5263.

²² AOklt. XV. 204.

²³ AOklt. XV. 207.

²⁴ 1388. szept. 9. Pannonhalmi konv. I. 292–293.

²⁵ ZsO I. 257. (2352. sz.)

²⁶ 1388. szept. 9. Pannonhalmi konv. I. 292–293.

²⁷ 1391. okt. 14. Pannonhalmi konv. I. 306.

²⁸ SCHMIDTMAYER 2011, 197.

²⁹ 1343. jún. 24. FEJÉR CD IX/6. 144.

például az a füves út, amelyet a Boglyas-hegy közelében említ az 1391. évi határjárás.³⁰

Bár Tata virágkorát csak a 15. században érte el, már a 14. században – főként annak második felében – a megye jelentős települései közé tartozott. Jól példázza ezt, hogy több esetben tartottak itt megyei közgyűlést. 1357-ben Tatán ítélték a megye alispánja és négy szolgabírója,³¹ 1382-ben pedig Garai Miklós nádor tartott itt generalis congregatiót.³² Miután Lackfi István az 1380-as évek végén megszerezte Tatát, egyre többet tartózkodott a településen, valószínűleg birtokközpontnak kívánta kiépíteni.³³ Lackfi István vendégszeretetét élvezhette Zsigmond király is, amikor 1390 márciusában Tatán tartózkodott.³⁴ Az Anjou-kor másik befolyásos családja, a Garai család is megvetette lábát a környéken. I. Lajos király adományozta Garai Miklós nádornak a Tatához közeli Bajt és Haláp birtok egy részét.³⁵

A települések szerkezetéről hallgatnak forrásaink. Néhány fontosabb épületről, általában templomokról azonban vannak adataink. Mivel az 1332 és 1337 közt készült pápai tizedjegyzékből éppen a győri egyházmegye összeírása hiányzik, így nincs tudomásunk a korabeli egyházi viszonyokról. Vizsgált területünkről mindössze egy település, a veszprémi egyházmegye budai főesperességéhez tartozó Haláp egyháza szerepel az összeírásokban.³⁶ Régészeti adatokból azonban tudjuk, hogy Kovácsin is volt egy Árpád-kori eredetű plébániatemplom, amely még a 14. században is fennállt.³⁷ 1367-ben említi egy oklevél az Agostyánban lévő templomot, amely Bodolófölde és Bánkkereke egyháza is volt egyben. Agostyánban egyébként ugyanekkor egy várhelyet is említenek, ami azt jelenti, hogy a 14. század első felében egy kisebbfajta erődítvány is állhatott ezen a településen.³⁸ A Tatán lévő templomok közül előfordul a forrásokban a Szent Péter és Pál-apátság Szent Péter-temploma, a Szent Kelemen-egyház,

³⁰ 1391. jún. 1. DL 7699.

³¹ 1357. ápr. 17. AO VI. 556.

³² 1382. máj. 14. DL 42231.

³³ C. TÓTH 2009, 85–105.

³⁴ 1390. márc. 13. ZsO I. 163. (1425. sz.)

³⁵ DL 15670.

³⁶ GYÖRFFY III. 400–401.

³⁷ PETÉNYI–SABJÁN 2003, 127–128., NEMCSICS 2008, 43–65.

³⁸ 1367. júl. 21. DL 3605. „locum castris in dicta Abustyan habitum necnon patronatus ecclesie ad prefatas possessiones et terram pertinentes...”

valamint a Keresztelő Szent Jánosról nevezett egyház.³⁹ A 15. század elején, 1402-ben találkozunk először az újatai Szűz Mária-egyház nevével.⁴⁰

Tata 1326-ban került I. Károly király birtokába, és Lackfi István nádor rövid ideig tartó birtoklását leszámítva az uralkodó tulajdonában is maradt a vizsgált korszak végéig. A Tata környékén lévő települések jobbára köznemesek kezén voltak. Agostyán nagy része a Tulok család birtokában volt, amelynek legkiemelkedőbb tagja, Tulok Pál 1364-ben királyi bajvivóként működött.⁴¹ Baj és Haláp egy részének birtokosa az Orros família volt, amely gazdagodását Orros Istvánnak köszönhette, aki esztergomi várnagy és alispán volt.⁴² Haláp birtokosai közül Simon fia Györgyöt kell megemlíteni, aki 1355-ben Komárom megye szolgabírója volt.⁴³ Mindezek a kisbirtokos családok azonban két-három generáció után, a 15. század elejére kihaltak, birtokaik vagy nagybirtokosok kezére vagy a tatai vár uradalmához kerültek.⁴⁴

Adattár

Az alábbi összeállításban Tata és néhány kilométeres körzetében található helységek leírása szerepel. A leírás a Györffy György által összeállított kötetek rendszerét követi.⁴⁵ A helységek betűrendben szerepelnek. A helység neve után található adatok három részből állnak: az évszámból, az idézetből és a forrásjelzetből. Az évszám az oklevél keltének évét jelöli. Ha az oklevél csak átírásban maradt fenn, az oklevél keltének éve után tett törtvonal (/) után következik az átírás éve. A tartalmi átírás évét a matematikai kisebbítés jele (>) jelzi. Az idézetben található a helység forrásban szereplő névalakja. Az idézet után kerek zárójelben a forrásjelzet szerepel. Itt első helyen a levéltári jelzet olvasható, utána – ha van – az oklevél teljes szövegű kiadása, majd az oklevélről készült regeszta. Az adatok felsorolása után következik a leíró rész. Ebben időrendet követve az oklevelek

³⁹ Szent Péter-templom: 1331. szept. 4. AOklt. XV. 204. A Szent Kelemen-templomra és a Keresztelő Szent János-templomra: 1387. dec. 16. ZsO I. 33. (342. sz.)

⁴⁰ 1402. nov. 2. ZsO II. 242. (2021. sz.), vö. SCHMIDTMAYER 2011, 196.

⁴¹ 1364. jún. 20. DL 41579.

⁴² 1350. ápr. 19. MES IV. 39. ENGEL: Arch. I. 310.

⁴³ 1355. aug. 13. FEJÉR CD IX/2. 461.

⁴⁴ Baj és Haláp a Garai család kezére került, vö. FEJÉR CD X/4. 673., Agostyánt a tatai vár uradalmához csatolták, vö. DL 13561.

⁴⁵ GYÖRFFY III. 7–11. Az adattár jelölései a Györffy kötetekben használatosak, de a forráshivatkozások jelölése kötetünkéhez igazodik. (A szerk.)

tartalmának rövid ismertetése található. A kiadatlan oklevelek tartalma hosszabban és részletesebben, a fontosabb határjárások és birtokmegosztások pedig az eredeti latin szöveggel, a lényegi részek kiemelésével szerepelnek. A leíró rész végén a helység mai Tatához viszonyított lokalizációja áll. Végül kerek zárójelben Györffy György és Csánki Dezső történeti földrajzának vonatkozó oldalszámait, valamint Engel Pál késő középkori állapotot bemutató digitális térképének pontkódjait adjuk meg.

Agostyán (Abustyán) 1343/364: *possessio ipsorum Abustian vocata in Comitatu de Kamarun* (DL 41579., /366: DL 41654., FEJÉR CD IX/6. 141–146., AOKl. XXVII. 249.); 1349: *Paulus dictus Tuluk filius Petri de Abustian* (DL 4056., AO V. 290.); 1353>1385: *Abustyan* (DL 3605.); 1364: *Abustian* (DL 41579.; /366: DL 41654.); 1365>1385: *Nicolai filii Dominici de Abustyan* (DL 3605.); 1366: *Paulus dictus Tuluk de Abustian* (DL 41654., FEJÉR CD IX/6. 141–146.); 1367>1385: *Abustyan* (DL 3605.); 1382: *de Abustyan* (DL 6965.); 1383: *de Abustyan* (DL 7047., >1385: DL 3605.); 1384: *de Abostyan* (DL 7087.); 1384>1385: *possessione Abustyan* (DL 3605.); 1385: *Stephanus filius Egidii de Abustyan* (DL 3605.)

Agostyán a 14. század második felében végig Domonkos fia Miklós és utódai, valamint Péter fia Tulok (dictus) Pál és leszármazottjai birtokában volt. Első említése az 1343. június 4-én kiadott oklevélben szerepel. Ekkor Lajos király utasítja az esztergomi káptalant, hogy Domonkos fia Miklós és Péter fia Pál kérésére jelölje ki a birtok határait, és iktassa oda be Miklóst és Pált. Az 1343. június 22-én lezajlott határjárás szerint Agostyán birtok határai a következők: *...a tribus metis quarum una separet ville Tordas, alia ville Kovach et tertia predictae possessionis Abustian, ... ad partem meridionalem ... unum rivulum ... unam viam ... ad partem occidentalem per eandem viam ... ville Kovachy, alia terre Bankylese ... ad unam vallem nemorosam ... ascenderet ad montem ... una arbor pyri ... ad partem septentrionalem ... ad unum montem ... ad unum pratum, ... ad unam arborem pyri, ... percursum cuiusdam terre iugeris arabilis ... ad partem australem ad unum montem, et ... metas cum villa Stanch et Bikl ac Vadath...* 1349. június 29-én Péter fia Tulok (dictus) Pál megvásárolja 12 bécsi széles dénárért Budur fia Farkas kereskedő szomszédos Bodoló-földe birtokát. 1353. február 4-én, miután Péter fia Tulok (dictus) Pál megörölte birtokostársát, Domonkos fia Miklóst, annak özvegyével és fiával, Andrással kölcsönös örökösödési szerződést köt. 1364-ben Tulok (dictus) Pál királyi bajvívó (*pugil maiestatis nostre*). 1365. május 29-én Lajos király fiúsítja Domonkos fia Miklós lányait, Tulok (dictus) Tamás feleségét, Ilonát és János fia Fábián feleségét, Erzsébetet, ezzel apjuk egész birtokrészében

törvényes örökösnek ismeri el őket. 1366-ban per indul Domonkos fia Miklós fiúsított lányai és Tulok (dictus) Pál között, amely 1367-ben Agostyán birtok felosztásával végződik. A birtokot, valamint az Agostyán határain belül lévő Bodolófölde és Bánkkereke földeket három egyenlő részre osztották, ebből két részt, két telket Tulok (dictus) Pál (*videlicet sessionem ipsius Pauli dicti Tuluk in qua tunc habuisset residentiam et aliam sessionem in qua predictus Fabianus pater prenotati Nicolai mansisset simul cum dictis terris arabilibus, fenetis et silvis Ereztoen dictis ac nemoribus prunorum*), egy részt, egy üres telket Domonkos fia Miklós lányai kaptak meg (*unam videlicet sessionem desertam a parte orientali adiacentem scilicet cum omnibus suis utilitatibus et pertinentiis*). Az ezen kívül lévő mezőket, legelőket, nagy erdőket, szőlőket, erdős részeken lévő kutakat, gyümölcsfákat, az Agostyánban lévő vár helyét és az Agostyánban lévő egyház patrónusi jogát a felek közösen használják (*alias vero terras campestris et pascuales ac maiores silvas in montes necnon vineas ac puteos in parte silvestra et arbores fructiferas in campis et in aliis locis convicinibus existentes ac locum castris in dicta Abustyan habitum necnon patronatus ecclesie ad prefatas possessiones et terram pertinentes dictis partibus in perpetuum communiter uti commisissent et assignassent*). 1382-ben Tulok (dictus) Pál fia János agostyáni birtokrészének felét, valamint két szőlőjét, amelyek Agostyánon és Perborth-on voltak, továbbá ménését átadta nőrokonának, Annus asszonynak azaz Abustyáni Tulok Jakab lányának, Adas Tamás özvegyének, Szentmiklósi Barnabás fia Mihály feleségének, valamint az ő férjének, Barnabás fia Mihálynak és fiuknak, Györgynek Annus asszony élete végéig. Cserébe ugyanilyen feltételekkel Barnabás fia Mihály birtokainak felét kapta. 1383-ban Barnabás fia Mihály halála után Tulok (dictus) Pál fia János Annus asszony új férjével, Fehérvári Egyed fia Istvánval is hasonló szerződést köt. Ekkor agostyáni birtokrészének és ménésének felét adja át Annus asszonynak és férjének Annus élete végéig. Ha János örökösök nélkül halna meg, Annus és férje birtokrészeinek másik felét is megörökli. Fehérvári Egyed fia István cserébe minden ingó és ingatlan vagyonának felét feleségének, Annusnak és Tulok (dictus) Jánosnak adja. A birtokátruházás miatt Domonkos fia Miklós lányai Szécsi Miklós országbíró előtt pert indítanak, amit elveszítenek. 1384-ben Tulok (dictus) Pál fia János agostyáni birtokrészének negyedét 200 aranyforintért zálogba adja Fehérvári Egyed fia Jánosnak. Egyed fia István birtokbaiktatására 1384. július 31-én került sor. – Ma község Tatától északkeletre, 1985 óta közigazgatásilag Tatához tartozik. (CSÁNKI III. 492., ENGEL 2002, 1KM35.)

Alsófalu 1388: *Alsofalu* (DF 207462., /18. sz. DL 86774., Pannonhalmi konv. I. 292.)

1388. szeptember 9-én Péter, a tatai Szent Péter és Pál-monostor apátja kéri a királyt, hogy vezesse be őt – többek között – Alsófalu és a hozzá tartozó hegyek és szántók birtokába. – Ma Tata része. (CsÁNKI III. 493.)

Baj 1358>1443: Thomas de *Bay* (DL 64764.); 1362/365: Stephanus dictus Orrus de *Bay* (DL 5152.); 1363: de *Bay* (DL 5263.), 1363/365 (DL 5152.); 1365: de *Bay* (DL 5152.); 1369: Georgius dictus Orrus de *Bay* (DL 5743.); 1408: possessiones *Bay* et Halap in Comaromiensi (DF 265781., DL 9436., FEJÉR CD X/4. 660–678., ZsO II. 154. p., 6221. sz.)

Baj említése elsőként Baji Tamás, az esztergomi érsek ügyvédje nevében szerepel. 1362. december 20-án Baji Orrus István adományt nyer Lajos királytól az örökös nélkül elhunyt Halápi Simon fia György és Mihály halápi birtokaira. Az 1363. február 24-én végrehajtott határjárás alkalmával Halápi Hektor fia András fia János és Halápi Harnaad fia Mihály ellentmondott. A Bebek István országbíró előtt lezajlott perben Baji Orrus István és a halápi nemesek végül felosztották egymás közt a birtokot 1363. november 19-én. 1369. augusztus 4-én Baji Orrus György királyi emberként szerepel. 1408. július 12-én Baj birtokot Garai Miklós nádor és testvére, János birtokai között sorolják fel. – Ma község Tatától keletre. (CsÁNKI III. 494., ENGEL 2002, 1KM36.)

Bánkölése (Bánkkereke) 1343/364/366: terra *Bankylese* (DL 41579., FEJÉR CD IX/6. 141–146., FEJÉR CD IX/7. 558–559., AOkl. XXVII. 249.); 1367>1385: unam particulam terre *Bankkereke* appellatam (DL 3605.)

1343. június 24-én Agostyán és Kovácsi határosa. 1367. július 21-én unam particulam terre *Bankkereke* appellatam inter metas prefatae possessionis *Abustyan* existentes mondják, azaz Agostyán határain belül helyezkedett el. Ugyanebből az oklevélből derül ki, hogy Tulok (dictus) Pál vásárolt birtokrésze volt. Ekkor három részre osztották, kétharmad része Tulok (dictus) Pál birtokában maradt, egyharmad részét pedig Abustyáni Domonkos fia Miklós fiúsított lányai kapták meg. – Ma Agostyán határain belül található, valószínűleg annak déli részén terült el. (CsÁNKI III. 495.)

Bodolófölde 1349: possessionem suam *Bodolowfeuldu* vocatam ... in sepedicto comitatu Kamariensi (DL 4056., AO V. 290.); 1367>1385: possessionem *Bodolofelde* vocatam (DL 3605.)

A Szomód és Agostyán között fekvő Bodolófölde birtok Bodolóföldi Budur fia Farkas kereskedő örökölt birtoka volt, aki azt 1349. június 29-én a győri káptalan előtt eladta 12 bécsi széles márkáért Abustyáni Péter fia Tulok (dictus) Pálnak. 1367. július 21-én *possessionem Bodolofelde vocatam ... inter metas prefatae possessionis Abustyan existentes* mondják, azaz Agostyán határain belül helyezkedett el. Ekkor három részre osztották, kétharmad része Tulok (dictus) Pál birtokában maradt, egyharmad részét pedig Abustyáni Domonkos fia Miklós fiúsított lányai kapták meg. – Ma Agostyán határain belül található, valószínűleg annak nyugati részén terült el. (CSÁNKI III. 496.)

Felsőfalu 1388: *Felsewfalu* (DF 207462., /18. sz. DL 86774., Pannonhalmi konv. I. 292.)

1388. szeptember 9-én Péter, a tatai Szent Péter és Pál-monostor apátja kéri a királyt, hogy vezesse be őt – többek között – Felsőfalu és a hozzá tartozó hegyek és szántók birtokába. – Ma Tata része. (CSÁNKI III. 498.)

Haláp 1325: Margarete filie Olyverii de *Halaap* (DL 30615., AOkl. IX. 76.); 1332/1335: Georgio de *Halap* (DF 277277., kivonata BEKE 1895, 238.); 1333–1337: Benedictus de *Halab* (Mon. Vat. I/1. 373.); 1340: Georgius filius Symonis de *Halap* (DF 244319., MES III. 377., AOkl. XXIV. 290.); 1343/364/366: Georgius filius Iktoris de *Halap* (DL 41579., FEJÉR CD IX/6. 141–146., AOkl. XXVII. 249.); 1355: Georgius filius Symonis de *Halap* (FEJÉR CD IX/2. 461–463.); 1362/365: possessio *Halap* vocate in comitatu Kamariensi (DL 5152.); 1363: possessio *Halap* (DL 5263., /365: DL 5152.); 1365: possessio *Halap* (DL 5152.); 1379: de *Halap* (DL 6632.); 1388: Iacobus sive Nicolaus de *Halap* (DF 207462., Pannonhalmi konv. I. 292–293.); 1408: possessiones Bay et *Halap* in Comaromiensi (DF 265781., DL 9436., FEJÉR CD X/4. 660–678., ZsO II. 154. p., 6221. sz.)

Halápi nemesek birtoka. Kocsi Fekete (dictus) Pál 1325. március 26-án tett végrendelete szerint felesége, Halápi Olivér lánya Margit birtokai felét kapja zálogként. 1332. szeptember 25-én Halápi György királyi ember. Egyháza a veszprémi egyházmegye budai főesperességéhez tartozott, 1333-ban Benedek nevű papja öt garas pápai tizedet fizetett. 1340. november 8-án a básztélyi nemesek perében tanúként szerepel Halápi Simon fia György. 1343. június 4-én Halápi Hektor (Iktor) fia György királyi ember. Komárom megye 1355. augusztus 11-én tartott közgyűlésén Halápi Simon fia György szolgabíróként vesz részt. 1362. december 20-án Lajos király hű szolgálatai jutalmául Baji Orrus Istvánnak adja az örökösök nél-

kül elhunyt Halápi Simon fia György és Mihály Komárom megyei Haláp birtokát. Az 1363. február 24-én végrehajtott határjárás során azonban Halápi Hektor fia András fia János és Halápi Harnaad fia Mihály ellentmondott, így Bebek István országbíró előtt per indul a birtokért. A felek azonban 1363. szeptember 15-én fogott bírák segítségével megegyeznek egymás között, és Haláp birtokot felosztják a következőképpen: Baji Or-rus Istvánnak jut a birtok egyik fele a szőlővel és a halastóval, amelyet Halápi Simon fiai készítettek, a birtok másik felét pedig Halápi János és Mihály kapja. A birtoknak ezen a részén szőlőtelepítésre és halastóépítésre alkalmas hely van. A kút közös kezelésben marad, az állatok pedig mindkét fél területén átmehetnek és ihatnak (*pecudes et pecora utraque partium et ad eas pertinentium libere transire et absque omni contradictione adaquari valerent [...] putea etiam communi usui relinquerentur*). A birtok felosztása és a birtokbaiktatás 1363. szeptember 15-én és az azt követő napokon történt az esztergomi káptalan tanúbizonyosága mellett. 1379. június 28-án Halápi Harnalch fia Mihály fiai Miklós és Barla – akiknek a személyazonosságát többek között Halápi János fia Péter igazolta – kiadják Halápi Harnalch fia Herborth lánya, Erzsébet Kovácsi Mátyás özvegyének lánynegyedét Haláp és Bark birtokból. 1388. október 13-án Halápi Miklós és Jakab királyi emberként szerepel. 1408. július 12-én Haláp birtokot Garai Miklós nádor és testvére, János birtokaként sorolják fel. – Ma Baj határában szőlőhegy Szentandrás dülő néven, amely valószínűleg temploma védőszentjének nevét őrzi. (GYÖRFFY III. 420., CSÁNKI III. 501., ENGEL 2002, 2KM36.)

Kovácsi 1343/364/366: Matheus filius Nicolai de *Koach* (DL 41579., DL 41654., FEJÉR CD IX/6. 141–146.; AOkl. XXVII. 249.); 1364: Marco de *Koachy* (DF 207285., PRT II. 496.); 1379: Markus de *Kowachy*, Matheus filius Mathie de *Kouachy* (DL 6632.); 1388: Matheus de *Kovachy* (DF 207462., Pannonhalmi konv. I. 292–293.); 1389: Stephanus de *Kowachy* (DL 7503.)

Kovácsi nemesek birtoka. 1343. június 4-én Agostyán határjárása során Kovácsi Tardossal, Agostyánnal és Bánkülése földdel határos. Ugyanebben a perben királyi emberként szerepel Kovácsi Miklós fia Mátyás. 1364. augusztus 22-én királyi ember Kovácsi Márk. 1379. július 28-án az esztergomi káptalan előtt többek között Kovácsi Márk igazolja Halápi Harnalch fia Mihály fiai személyazonosságát. Ugyanekkor Kovácsi Mátyás özvegye, Erzsébet, aki Halápi Herborth lánya, megkapja lánynegyedét Haláp és Bark birtokból Kovácsi Mátyás fia Máté jelenlétében. 1388. október 13-án Kovácsi Máté királyi ember. 1389. június 19-én Kovácsi István királyi em-

berként jár el (a június 6-i királyi parancslevélben is szerepel). – Ma dűlő Baj határában Öreg Kovács-hegy néven. (GYÖRFFY III. 434., CSÁNKI III. 505.)

Szentiván 1326/327/383: *Zenth Ivan* (DF 201040., Veszpr.Reg. 76., AOkl. X. 337.)

1326-ban I. Károly csereként elveszi Csák nb. István fiaitól, Pétertől és Istvántól Csókakő, Gesztes, Bátorkő és Csesznek várakat, valamint a hozzájuk tartozó birtokokat, többek között Szentivánt. – Ma Tata része (CSÁNKI III. 514.)

Szentgyörgyteleke 1389: possessionem nostram regalem *Zenthgyurgteleke* vocatam in comitatu Komaroniensi existentem (ZsO I. 131. p., 1048. sz. = DL 7503.)

1389. június 6-án Zsigmond király [Lackfi] István nádornak adományozza Szentgyörgyteleke nevű birtokát. A birtokbaiktatást 1389. június 8-án végezte el a budai káptalan ellentmondás nélkül. – Ma Környe része (CSÁNKI III. 514.)

Tata 1326/327/383: possessio *Tatha* (DF 201040., Veszpr.Reg. 76., AOkl. X. 337.); 1331/335: *Tata* (DF 277277., AOkl. XV. 204., 207., kivonata BEKE 1895, 239.); 1335: *Tata* (DF 277277., AOkl. XIX. 155., kivonata BEKE 1895, 240.); 1339/364: *Tata* (DF 207285., AOkl. XXIII. 334.); 1357: *Tata* (DL 4661., AO VI. 556.); 1357: in villa *Tata* (DF 200211., DF 200212., Zala I. 579.); 1382: prope villam *Tata* (DL 42231.); 1387: *Tata* (DL 7334., ZsO I. 33. p. 342. sz.); 1388: civitatis *Tata* (DF 207462.; /18. sz. DL 86774., Pannonhalmi konv. I. 292.); 1389: *Tata* (DL 7066., ZsO I. 124. p., 1003. sz.); 1390: *Tata* (DL 52673., ZsO I. 163. p., 1425. sz.); 1391: in *Thata* (DL 42493., ZsO I. 227. p., 2052. sz.); 1391: ad possessionem suam *Tata* vocatam (DL 7699., ZsO I. 230. p., 2064. sz.); 1391: *Tata* (DL 91982., Pannonhalmi konv. I. 306., ZsO I. 248. p., 2247. sz.); 1391: *Tata* (DF 279297., ZsO I. 253. p., 2297. sz., KÓTA 1997, 74.); 1392: in villa nostra *Tata* (DF 207469., /18. sz. DL 86774., FEJÉR CD X/2. 88., X/8. 359., ZsO I. 257. p., 2352. sz.); 1402: *Thata* (DF 239249., ZsO II. 226. p., 1907. sz.); 1402: *Thata* (ZsO II. 242. p., 2021. sz.); 1407: *Tata* (ZsO II. 26. p., 5379. sz.)

1326-ban I. Károly csereként elveszi Csák nb. István fiaitól, Pétertől és Istvántól Csókakő, Gesztes, Bátorkő és Csesznek várakat, valamint a hozzájuk tartozó birtokokat, többek között Tatát. 1331. szeptember 4-én I. Károly meghagyja a győri káptalannak, hogy iktassa be [Csór nb.] Nagy Péter fia, Tamás csókakői várnagyot Tatán, a Szent Péter-templom mellett lévő palota (palatium) és a Datitmalma (Datytmuolma) és a Szent Péter-egyház

között lévő malomhely birtokába. A malomhelyre Tamás később malmot építtet. A beiktatás 1331. szeptember 9-én Konrád tatai apát és László tatai bíró jelenlétében megtörtént. 1335-ben I. Károly megerősíti a fenti adományt, mivel Nagy Péter fia, Tamás Havasalföldön a saját paripáját adta a királynak, és nápolyi útjára is elkísérte az uralkodót. 1339-ben Neszmély határjárásánál a tatai apát van jelen. 1357. április 17-én a Komárom megyei alispán és négy szolgabíró Tatán ad ki oklevelet. 1357. augusztus 24-én a veszprémi püspökség és a sasadi egyház közti birtokperben a Tatán lévő Szent Péter-monostorban idéznek meg tanúkat. 1382. május 14-én Garai Miklós nádor Tatán tartja Komárom megye generalis congregatióját. 1387. december 16-án vita támad Mihály, az esztergomi obszerváns ferences kolostor ferences szerzetese, Miklós csatkaai pálos szerzetes, valamint Benedek, a tatai Keresztelő Szent János-egyház rektora között János korábbi rektor végrendeletben hátrahagyott tatai kúriájáról. Az ügyben megidézik Tardosi László, András fia János és Nagy Péter tatai polgárokat. 1388. szeptember 9-én Péter, a tatai Szent Péter és Pál-monostor apátja kéri Zsigmond királytól, hogy vezessék be a monostort Alsó- és Felsőfalu birtokába, az ezekhez tartozó hegyek és szántók jogaiba, valamint a Tata város folyója mellett lévő hat malom birtokába. A hat malom elhelyezkedése a következő: 1. az esztergom-szigeti Szűz Mária bencés apácakolostor malmával mellett; 2. a Mochochyde nevű régi malom helye mellett; 3–4. az Ocsú (Ochou) nevű, néha elapadó víz mellett; 5. Vereskw nevű helyen, a Tata melletti meleg forrás fejeánél; 6. Füze- (Fyze) folyón, Henchmolna néven. Kéri ezenkívül az apát, hogy vezessék be a Tata város határain belül lévő Zenthmiklosfeulde, Zenthmargithaazsonfelde nevű szántókba, továbbá a Mesterrethe, Sygeth és Erkecherethe nevű rétekbe. 1390. március 13-án Zsigmond király Tatán keltez. 1389. április 30-án, 1391. május 25-én, 1391. december 8-án és 1392. január 10-én [Lackfi] István nádor Tatán keltez. Bebek Imre országbíró 1391. február 20-án tartott törvényszékén született ítélet szerint [Lackfi] István nádor kérésére megjárják a Tatához tartozó erdőket, és oda beiktatják a nádort. Az iktatásnak háromszor ellentmondott Tolmai István fia Pál, Tarjáni Tarr (dictus) Mihály fiai László és János, valamint Tolmai László fia János, de miután egyszer sem jelentek meg az idézésre, a negyedik alkalommal ellentmondásukat figyelmen kívül hagyták. Az erdők határjárása: *primo incepissent prope montem Somlio appellatum a plaga meridionali circa quasdam tres metas terreas antiquas inter duas vias unam per quam transirent de Galya ad Tolma et aliam, que tenderet de Galia ad villam Taryan positas... versus plagam aquilonarem... ad submontem Borz nominatum, ubi sub quadam arbore ilicis Tyulfa ... erexissent ... versus*

eandem plagam aquilonarem ... flectendo quasi ad orientem venissent ad quoddam Berch in ascensu eiusdem ... deinde versus eandem plagam orientalem ipsum Berch ascendendo in cacumine eius metam erexissent ... de ipso Berch descendendo in quadam planicie ... versus orientalem eundo venissent ad unum montem Pesthkw vocatum ... procedendo in latere montis ... flectendo versus plagam aquilonalem transeundo sub eodem monte Pestkw ... declinando ad plagam orientalem ... in quadam Berch ... de ipso Berch descendendo ... deinde quasi ad plagam meridionalem declinando ... abhinc iterum versus orientem transeundo in quadam planicie ... flectendo ad plagam meridionalem ... deinde directe versus eandem plagam meridionalem eundo venissent ad quadam viam et ipsam transeundo ... deinde versus eandem plagam eundo venissent ad unam viam herbosam, quam pertranseundo iuxta eandem plagam meridionalem ... declinando versus plagam quasi occidentalem in latere monis Boglyas ... dehinc in latere eiusdem montis Boglias nominati ad plagam meridionalem eundo ... abinde flectentur versus occidentem et venissent ad quadam viam herbosam, quam pertranseundo ... venissent ad unam viam ... in latere cuiusdam Berch ... ad montem Andikakw ascendendo ac ipsum descendendo ... transeundo venissent ad quoddam pratum et ipsum pertranseundo in quodam Berch ... ad unum monticulum accedendo ... declinando quasi ad aquilonem ... parvum ad occidentem eundo ... penes quendam locum Horh ... ad eandem plagam quasi aquilonarem per spacium bonum eundo ... ad unum Berch ascendendo ...⁴⁶ 1391. október 14-én a pannonhalmi monostor Tatán lévő két malmát három évre bérbe adják a tatai Cseh (dictus) Istvánnak évi 17 garleta lisztért és egyéb ajándékokért. 1392. január 10-én [Lackfi] István nádor visszaadja a tatai Szent Péter és Pál-monostornak a jogtalanul elfoglalt (és 1388-ban már említett) Szentmiklós és Szentmargit nevű földeket, a Füzeget-folyó mellett lévő Mesterrettye nevű rétet és egy malmot, amelyet István nádor jobbágysai teljesen elpusztítottak. 1402. szeptember 19-én Zsigmond király inti a budai és tatai vámosokat, hogy a pozsonyi polgárok áruai után ne merjenek vámot szedni.⁴⁷ 1402. november 20-ra megidézik Nyitrára Egyedet, a tatai Szent Péter és Pál-monostor apátját, valamint Barcha fia Pál özvegyét, jelenleg Száki Pál fia Amádé tatai polgár feleségét. Az oklevélben szerepel: Benedek, a tatai Szent János-egyház plébánosa, Mihály, a tatai Szent Kelemen-egyház plébánosa, Tamás, az újtatai Szűz Mária-egyház plébánosa, Imre, Tamás és Demeter, a tatai Szent Péter és Pál-monostor

⁴⁶ A határjárás szövege az eredeti oklevélben (DL 7699.) kétszer szerepel, az átírás az első változat alapján készült.

⁴⁷ A tatai vámról lásd WEISZ 2013, 397. (A szerk.)

szerzetesei, valamint Deák (litteratus) János és Albert kereskedő tatai polgárok. 1407. március 18-án XII. Gergely pápa a Gergely halálával megüresedett tatai Szent János-plébániaegyházat Szentgróti István fia Gergely veszprémi egyházmegyei klerikusnak adja. Az egyház jövedelme az évi 40 aranyforintot nem haladja meg. – Ma Tata város. (GYÖRFFY III. 458–459., CSÁNKI III. 488., ENGEL 2002, 2KM31, vára: 1KM31.)

Újtata 1402: *Vytata* (ZsO II. 242. p., 2021. sz.)

1402. november 2-án Tamás, az Vytata-i Szűz Mária-egyház plébánosa másokkal együtt megidézi Egyedet, a tatai Szent Péter és Pál-monostor apátját Zaak-i Pál fia Amádé, tatai polgár felesége ellenében. – A további vonatkozó adatokat lásd Tata alatt. – Ma Tata része. (GYÖRFFY III. 462., Újfalu – Nova Villa.)

BIBLIOGRÁFIA

Levéltári források

MNL OL

DL

DF

Kiadott források

AO

Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. I–VII. köt. Szerk. NAGY Imre, TASNÁDI NAGY Gyula. Budapest, 1878–1920.

AOkl.

Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. I–XV., XVII., XIX–XX., XXIII–XXVII., XXXI. köt. Főszerk. KRISTÓ Gyula, szerk. ALMÁSI Tibor, BLAZOVICH László, GÉCZI Lajos, KŐFALVI Tamás, PITI Ferenc, SEBŐK Ferenc, TÓTH Ildikó. Budapest–Szeged, 1990–2007.

BEKE 1895

BEKE Antal: Az erdélyi káptalan levéltára Gyulafehérvártt. [III. sorozat], 1. közl. *Történelmi Tár* 1895, 230–259.

FEJÉR CD

Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Studio et opera Georgii FEJÉR. I–XI. Budae, 1829–1844.

KÓTA 1997

KÓTA Péter: *Középkori oklevelek Vas megyei levéltárakban I. Regeszták a vasvári káptalan levéltárának okleveleiről (1130) 1212–1526.* Szombathely, 1997 (Vas megyei levéltári füzetek 8.).

MES IV

Monumenta ecclesiae Strigoniensis. 4. köt. Szerk. DRESKA Gábor et al. Esztergom–Budapest, 1999.

Mon. Vat.

Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia. Series I. Tom. 1–4. Budapest, 1885–1891.

Pannonhalmi konv. I

DRESKA Gábor: *A pannonhalmi konvent hiteleshelyi működésének oklevéltára. Monumenta credibilia*

- conventus de monte Pannoniae*. I. köt. (1244–1398). Győr, 2007 (A Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai. Publikationen des Diözesenarchiv von Raab. Források, feldolgozások. Quellen, Studien. 6.).
- PRT *A Pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története*. I–XII. köt. Szerk. ERDÉLYI László, SÖRÖS Pongrác. Budapest, 1902–1916.
- Veszpr.Reg. *Veszprémi regeszták (1301–1387)*. Összeáll. KUMOROVITZ L. Bernát. Budapest, 1953.
- Zala I–II *Zala vármegye története. Oklevéltár*. 1–2. köt. Szerk. NAGY Imre, VÉGHÉLY Dezső, NAGY Gyula. Budapest, 1886–1890.
- ZsO I–II *Zsigmondkori oklevéltár*. I. 1387–1399. II/1. 1400–1406. 2. 1407–1410. Szerk. MÁLYUSZ Elemér. Budapest, 1951–1958 (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II-1., 3., 4.).

Szakirodalom

- BALOGH–ÖRDÖGH 1985 *Komárom megye földrajzi nevei*. Szerk. BALOGH Lajos, ÖRDÖGH Ferenc. Budapest, 1985.
- BÉL 1996 BÉL Mátyás: *Komárom vármegye*. Pozsony, 1996.
- BUZÁS 2010 BUZÁS Gergely: A tatai vár 1510-ben. In: *A diplomácia válaszútján. 500 éve volt Tatán országgyűlés*. Szerk. LÁSZLÓ János. Tata, 2010 (Annales Tataenses VI.), 93–113.
- CsÁNKI I–III, V CsÁNKI Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. 1–3., 5. köt. Budapest, 1890–1913.
- CsÓRE 1980 CsÓRE Pál: *A magyar erdőgazdálkodás története. Középkor*. Budapest, 1980.
- ENGEL 2002 ENGEL Pál: *Magyarország világi archontológiája 1301–1457*. 1–2. köt. Budapest, 1996 (História könyvtár. Kronológiák, adattárak 5.).

- GYÖRFFY I–IV GyÖRFFY György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. 1–4. köt. (Az 1. kötet 3. kiadásban.) Budapest, 1987–1998.
- KELLER KELLER György: Tata természeti földrajza. In: *Tata története 1. (Az őskortól 1727-ig)*. Szerk. BÍRÓ Endre. Tata, [é.n.], 3–22.
- MOkISz *Magyar oklevél-szótár. Lexicon vocabulorum Hungaricorum*. Gyűjt. SZAMOTA István, szerk. ZOLNAI Gyula. Budapest, 1902–1906. (Reprint: Budapest, 1984.)
- NEMCSICS 2008 NEMCSICS Ákos: Gondolatok egy középkori rotunda rekonstrukciója kapcsán. *Építés-Építészettudomány* 36(2008), 1–2. sz., 43–65.
- PETÉNYI–SABJÁN 2003 PETÉNYI Sándor – SABJÁN Tibor: Kályhás boro-naház Baj, Öreg-Kovács-hegyen. *Komárom-Esztergom Megyei Múzeumok Közleményei* 10(2003), 127–175.
- SCHMIDTMAYER 2011 SCHMIDTMAYER Richárd: Tata, egy jelentős mezőváros és polgárai a késő középkorban. In: *Komárom-Esztergom Megyei Múzeumok Közleményei* 17(2011), 191–222.
- SZABÓ 2008 SZABÓ Péter: Erdők és erdőgazdálkodás a középkori Magyarországon. In: *Gazdaság és gazdálkodás a középkori Magyarországon: gazdaságtörténet, anyagi kultúra, régészet*. Szerk. KUBINYI András, LASZLOVSKY József, SZABÓ Péter. Budapest, 2008, 317–339.
- C. TÓTH 2009 C. TÓTH Norbert: A nádori hivatal működése Lackfi István tisztségviselése alatt (1387–1392). *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica* 130(2009), 85–105.
- WEISZ 2013 WEISZ Boglárka: *A királyketteje és az ispán har-mada. Vámok és vámszedés Magyarországon a közép-kor első felében*. Budapest, 2013 (Magyar történelmi emlékek. Monumenta Hungariae historica. Adattárak. Elenchi).

Historical Topography of Tata and Its Region in the 14th Century

The most important publications of medieval Hungary's historical geography are the works of György Györffy and Dezső Csánki. But Györffy wrote about the Arpadian age, Csánki wrote about the 15th century, and we have no similar work about the 14th century. The Angevin age deserves more attention, because – due to the increase of written documents – we have more information about settlements, which existed in the Arpadian age, but owing to lack of sources we were not aware of them. Our study area, Tata and its region shows this. Although our research covered a small area, we found settlements which are not even included in the work of György Györffy (Agostyán, Baj, Bodolófölde, Bánkkereke, Szentgyörgyteleke, Újtata), and some of them (Bánkkereke, Újtata) are not mentioned in the work of Dezső Csánki, because in the 15th century are no longer existed or otherwise called. So historical geography of the 14th century contributes to the medieval Hungary's settlement history.